

عنوان بررسی تطبیقی زیباشناسی گلیم‌های خراسان شمالی با گلیم‌های قشقایی فارس

علی محمودی عالمی^{*۱}

استادیار گروه هنر دانشگاه مارلیک نوشهر

راحله رمضانیان مقدم^۲

دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی لباس دانشگاه مارلیک نوشهر

چکیده

گلیم خراسان شمالی بانقوش غنی و سرشار از مفاهیم نمونه‌ای بی‌بدیل از هنرهای ایران می‌باشد نقوش آن فراتر از تصاویر بافته شده دارای معانی است بیان کننده خاطرات احساسات شادی‌ها و بیم‌ها و امیدهای دختران و زنان است. از آن‌جا که ایل قشقایی از بزرگ‌ترین و معروف‌ترین ایل‌های عشایری است گلیم‌های قشقایی به عنوان محصولی کاربردی و پرتعداد از جانب ایل عشایری شناخته شده است این ایل در هنر دست‌بافته‌ها مانند قالی و گلیم دارای آوازه جهانی است که نقش نمایه‌ها طرح و نقش رنگ نقوش گلیم قشقایی هوش و استعداد ذوق و دستان پرتلاش زنان ایل قشقایی را نشان می‌دهد. گلیم‌ها به عنوان نمودی از هنرهای بومی قومی و کاربردی تجلی گر میراث هنری و هویت قومی حائز اهمیت است حال با توجه به اهمیت این گلیم‌ها در مناطق خراسان شمالی و قشقای فارس این تحقیق به صورت کتابخانه و توصیفی- تحلیلی بر آن است تا نقوش و رنگ‌های به کار رفته در هر دو منطقه را با روش تطبیقی و از دیدگاه زیبایی شناسی بررسی کند نتایج حاصل از تحقیق بیانگر این موضوع است که طرح و نقش و دست‌بافته‌ها آمیزه‌ای از طرح‌های اصیل گلیم بافی عشایر خراسان شمالی و قشقایی فارس و این طرح‌ها برگرفته از اندیشه و احساس بافنده‌اند که شادی و اندوه او در سردی و گرمی رنگ تبلور می‌یابد نشانه‌های ذهنی یا تقلیدی را در شکل دادن نقوش از محیط و طبیعت و از باورها عادات سنت‌ها الهام می‌گیرد.

واژگان کلیدی: گلیم، خراسان شمالی، ایل قشقایی، زیبایی شناسی، نقوش.

مقدمه

زیراندازها از جمله گلیم مظهر تبلور عینی هنر هر کشور است و از جهات گوناگون از اهمیت و ارزش والایی برخوردار است (دادور و همکاران، ۱۳۸۵). بررسی این گنجینه‌های سبب می‌شود با درکی عمیق‌تر نسبت به گروه‌های سازنده آن به نقش این تولیدات در برطرف کردن نیازهای زیستی و معیشتی افراد و ارتباط آن با بافت‌های تاریخی فرهنگی و اسطوره‌ای جوامع پی ببریم. طرح و نقش این دست‌بافته‌ها با دارا بودن بار فرهنگی گستره عظیمی از میراث فرهنگی کهنی را در بر می‌گیرند (قلی‌زاده اصل و همکاران، ۱۳۹۴). گلیم بافی هنری است که با نیاز مادی انسان به زیرانداز آغاز شد. گلیم از دست‌بافته‌هاییست که اعتقادات دیرینه تصاویر هنرمندانه جاودانه شده‌اند. نقوش به کار رفته در این دست‌بافته‌ها بیان‌گر فرهنگ و سنن و تفکرات و باورهای مردم بوده است. مطالعه خصایص طرح و نقش این نوع دست‌بافته‌ها نحوه شکل‌گیری آن‌ها را مشخص می‌کند اما هنرهای سنتی ایرانی من جمله گلیم بیش‌تر جنبه کاربردی دارد. (خزاعی و مسک، ۱۳۹۶). دست‌بافته‌های ساکنان خراسان شمالی بر خلاف نقوش اسلیمی که دارای انحنا هستند بیش‌تر دارای نقوش‌های هندسی و زاویه‌دار است به طور کلی با یک نگاه به دست‌بافته‌های سنتی این منطقه بلافاصله تقسیمات اصلی هندسی به چشم می‌خورد. هزاران سطح و فرم متنوع که هر کدام نماد انتزاعی عنصر یا ماجرای پیرامون است با تلفیق چهار ضلعی‌ها و مثلث‌ها ایجاد شده است که در ساختارشان نقوش منحنی و مشقات دایره موجود است. در ساختار نقوش اصیل هیچ الگویی نبوده که به عنوان نقشه استفاده شود به همین دلیل بافنده هم‌چون نقاش نقوش را ذهنی به وجود می‌آورد. نقشه‌ها و طرح‌های رایج در این منطقه از کشورمان بیش‌تر ذهنی هستند اما طوری تغییر یافته‌اند که به سختی قابل شناسایی اند. در بسیاری از گلیم‌های جدیدی که در حدود ۳۰ سال اخیر بافته شده است به دلیل عدم آگاهی بافنده نقش مایه‌های باستانی یا درست اجرا نشده‌اند یا تغییر جدیدی در آن ایجاد شده است. (کاظم پور و همکاران، ۱۳۹۱). رایج‌ترین گلیم‌ها در این منطقه که جزوه اصیل‌ترین موارث این مرز و بوم می‌باشد حاصل دستان بافندگان کرمانج است و در میان ایلات و عشایر سفره کردی شهرت دارد از دلایلی که گلیم‌های اقوام کرد در بجنورد رایج‌تر هستند و نسبت به اقوام دیگر این منطقه بخش اعظم این دست‌بافته‌ها را به خود اختصاص می‌دهند و ویژگی‌های منحصر به فرد این دست‌بافته‌ها از نظر ذوق و سلیقه نقوش ذهنی و رنگ بندی خاص و متفاوت و بافت ظریف آن است (حاجی زاده و همکاران، ۱۳۹۸). گلیم‌های استان فارس توسط قشقایی‌ها بافته می‌شود. گلیم بافی یکی از هنرهای اصیل ایل قشقایی است که دارای ویژگی‌های خاصی است. این دست‌بافته‌ها دارای نقوش‌های هندسی است که در بعضی از آنها (گلیم‌های پودپیچی) از نقوش گیاهی و نقوش جانوری نیز استفاده شده است. نقوش مورد استفاده در آنها به صورت قرینه‌ای یک دوم و یک چهارم هستند. طرح‌های گلیم مانند: خشتی، لچک‌ترنج، محرمات افقی و... می‌توان دسته‌بندی کرد. گلیم‌های قشقایی از کنار هم قرار دادن انواع نقش‌مایه‌ها با فرم و محتوا و مضمون خاصی تشکیل شده است که هر کدام از نقش‌مایه‌ها بر اساس قاعده و قانون خاصی است و مفهومی را بر مخاطب می‌رساند. هر کدام از نقش‌مایه‌ها به صورت جداگانه معنا و مفهومی دارند و زمانی که توسط زنان سخت‌کوش ایل قشقایی بافته می‌شود حس متفاوت را به مخاطبین خود می‌رساند. نقوش و طرح‌های گلیم قشقایی از گذشته تا به امروز تغییرات چندانی نکرده است و نسل به نسل منتقل شده است. هرچند که تغییرات بسیار اندکی داشته است (چمن باز و همکاران، ۱۴۰۰). با توجه به گستره وسیع بافت گلیم در مناطق مختلف ایران از جمله خراسان شمالی و قشقایی فارس گلیم‌ها سرشار از تصاویر مفاهیم غنی می‌باشند که از لحاظ تکنیک بافت تشابه بسیاری به یکدیگر دارند. علاقه‌مندان بسیاری را به سوی خود جلب کرده و همین سبب پژوهش‌های بسیاری در زمینه گلیم انجام شده است اما آنچه این مقاله را از سایر مجزا می‌سازد تاکید بر نقوش و رنگ‌های به کار رفته در این دو نوع گلیم‌ها را به صورت تطبیقی از منظر زیباشناسی بررسی می‌کند.

تاریخچه گلیم بافی

از آثار و نوشته‌های مورخان و جهانگردان پیداست که بافتن جزو اولین هنرها و صنایع قبیله‌های پراکنده انسان‌ها بوده است. می‌توان گفت بافتن پارچه و گلیم تقریباً از یک زمان رواج یافته است. حتی می‌توان گفت که انسان پیش از آن که دست به ساختن خانه بزند، اقدام به بافتن کرده است. برای بافتن پارچه از الیاف ظریف‌تر و برای بافتن گلیم از الیاف ضخیم‌تر استفاده می‌شده است. در سال ۱۹۴۹ در سرزمین روسیه یم قطعه قالی به نام قالی (پازیریک) به حال انجماد پیدا شد که مربوط به ۳۵۰ تا ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح بوده است و به این ترتیب وجود قالی و گلیم در تمدنهای باستانی فلات ایران ثابت گردید. فرش یادشده دارای ۳۶۰۰ گره متقارن در هر دسیمتر مربع می‌باشد. نقش آن قالی بیانگر اینست که برای رسیدن به چنین مهارتی در قالی بافی لازم است که بافنده از یک سنت حداقل هزار ساله برخوردار باشد. بدین ترتیب تاریخ پیدایش هنر گلیم بافی و قالی بافی در ایران حدوداً بین ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ سال قبل از میلاد تعیین شد. از آنجائی که گلیم زودتر از قالی بافته شده تاریخ گلیم بافی به ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد عنوان شده است که تاریخ آغاز نساجی است و از وسائل بافتنی که از بهشهر به دست آمده تاریخ آن متعلق به ۶۰۰ سال قبل از میلاد است و نشان می‌دهد که از موی بز و گوسفند استفاده می‌شده است، اما در مورد پارچه مشخص نیست که از همین الیاف استفاده می‌کردند یا نه. در تپه‌های سیلک کاشان نمونه بافت پارچه متعلق به ۴۷۰۰ سال پیش بدست آمده است. در حال حاضر گلیم وسیله‌ای است که به عنوان زیر انداز و پرده در چادرها و محل‌ها عمومی نظیر قهوه خانه‌ها و نیز در تهیه لوازم زندگی و کار، مانند رختخواب (چادرشب)، سجاده، خورجین، جوال دیوارهای چادر، جل اسب، پشتی، سفره و ... استفاده می‌شود. بافت گلیم و استفاده از آن تقریباً در تمام نقاط ایران رایج است. (ژوله، ۱۳۸۱)

گلیم

گلیم زیراندازی است بدون پرز که با نخ‌های پشم گوسفند، پشم شتر، پنبه و در مواردی با پشم و موی بز و اسب می‌باشد گلیم بیش‌تر در مناطق عشایر و روستایی ایران رواج دارد که توسط زنان بافته می‌شود گلیم بافتی ساده داشته (کمندلو، ۱۳۹۴) وسیله بافت گلیم مانند قالی دارهای افقی یا عمودی می‌باشد و هنگام بافت نخ‌های تار و پود یک در میان از زیر و روی یکدیگر می‌گذرند مانند بافت ساده یک سبد گلیم ایران بر حسب مناطقی که آن را می‌بافند دارای شیوه‌های بافت و نقوش متفاوت از یکدیگر هستند یکی از ویژگی‌های گلیم در دسترس بودن مواد خام اولیه آن است و به همین دلیل در میان اقوام مختلف تولید می‌شود انواع رنگ و ترکیب بندی‌های گوناگون آن از مهم‌ترین عناصر زیبایی و کیفیت گلیم می‌باشد آن را می‌توان از چندین جهاد دسته‌بندی نمود انواع گلیم از لحاظ ابعاد (گلیم معمولی، گلیمچه، دست گلیم و ...) از لحاظ جنس تار و پود (گلیم پنبه‌ای، گلیم پشم و پنبه، گلیم ابریشمی و ...) از نظر نوع بافت (گلیم یک، رو گلیم دو رو، گلیم سوزنی و ...) از نظر محل بافت (گلیم بلوچی، گلیم کردستان و ...) مهم‌ترین مناطق گلیم بافی در ایران عبارتند از گلیم سنه، گلیم بیجار، گلیم شاهسون، گلیم زرنده، گلیم‌های ورامین و گرمسار، گلیم قشقایی، گلیم بختیاری، گلیم منطقه خراسان در گذشته گلیم بیش‌تر برای مصارف خانگی تولید می‌گردید اما امروزه به خاطر توجه جهانگردان غربی و هجوم آنها تبدیل به یک تجارت پرسود بین المللی گردیده است گلیم یکی از کهن‌ترین دستاوردها و تولیدات بشری است که با ذوق، سلیقه و خلاقیت بافنده‌اش در هم تنیده شده است و با خلاقیت ابتکار ذوق نوآوری استادکار بافته می‌شود دنیایی از رمز و راز در خود نهان دارد که ویژگی‌هایی مانند هم‌جواری با چشم نواز بودن، هماهنگی، تناسب رنگ و فرم، ترکیب‌بندی قرینه بیان تجریدی نقوش تکرار شونده و سادگی بی‌پیرایگی در عین معنا گرایی نقوش گلیم به ویژه گلیم خراسان شمالی است (شاد قزوینی، ۱۳۸۹)

گلیم‌های خراسان شمالی

گلیم در نواحی عشایری و روستایی استان خراسان شمالی دارای کاربردهای مشابهی است بافت گلیم در استان خراسان شمالی بنابر سنت قدیمی بر عهده زنان و بر روی دارهای افقی انجام می‌گیرد در گذشته به دلیل کوچ اقوام کرد در نواحی شمال خراسان استفاده از دارهای افقی به خاطر راحتی در حمل و نقل و همچنین نصب مداوم بوده است با این‌که در سال‌های اخیر اکثر طوایف کرد در روستاهای خراسان شمالی اسکان یافته‌اند اما آنها همچنان از دار افقی برای بافت گلیم استفاده می‌کنند بافندگان کرد به تنهایی یا با همکاری اقوام دور یا نزدیکانشان با الهام از طبیعت اطراف ذکر خاطرات زندگی بیان داستان‌ها و اوسنه‌های قدیمی بر بافته‌های خود نقش زیبا می‌اندازند. (کمنولو، ۱۳۹۴) این ناحیه از استان خراسان با توجه به نوع نقش پردازی در نوع گلیم قابل دسترس است در نوع اول بافنده نقوش تجریدی یا هندسی را در ردیف‌های افقی و یا مورب قرار می‌دهد نوع دوم با نام سفره کردی شناخته می‌شود گلیم‌های نوع اول پرنقش و نگار هستند به طوری که انواع نقوش ینی اقوام کرد با رنگ‌های محدود ولی زیبا بر سطح آن بافته می‌شوند. (تناولی، ۱۳۸۰) کردهای خراسان در دست بافته‌های خود از طرح‌ها رنگ‌ها فنون بسیار متنوع استفاده می‌کنند در این میان نشانه‌هایی از اجداد قفقازی و آناطولیایی آنها نیز در طرح‌هایشان یافت می‌شود از آن‌جا که قبایل دیگری با نژادهای متفاوت چون افشارهایی کلات، ترکمن‌ها و بلوچ‌ها نیز در این ناحیه زندگی می‌کنند و نگاره‌های دستبافته‌های این منطقه از تنوع فراوانی برخوردار است گلیم‌ها معمولاً پیچ بافت هستند رنگ‌های ملایم و تا حدی تیره در آنها به کار رفته است. (بدیعی، ۱۳۹۶)

گلیم سفره کردی

گلیم کردی خراسان شمالی از شاخص‌ترین تولیدات صنایع دستی این منطقه و نمودی از تجلی فرهنگ این قوم است که غالباً وسیله کاربردی به دست زنان بافته می‌شود (مردانی و همکاران، ۱۳۹۸) این گلیم خاص مردم کرد است گلیم سفره کردی خراسان شمالی که روزگاری به دلیل نقوش به کار رفته در آن وسیله مقدس تلقی می‌شد و از آن به عنوان سفره آرد خمیر و نان یا سفره برای صرف غذا استفاده می‌شد (حاجی زاده و همکاران، ۱۳۹۸) امروزه به دلیل گرانی و وضعیت دشوار معیشتی افراد به عنوان زیرانداز مورد استفاده قرار می‌گیرد این وسیله که با نقوش زیبای حیوانات میوه‌های مختلف و غلات به عنوان سفره ساکنان شهرستان‌های خراسان مورد استفاده قرار می‌گرفت امروزه کاربردی جز زیرانداز ندارد سفره‌های بسیاری در این ناحیه بافته شده که بعضی از آنها بسیار طویل است رنگ زمینه این سفره‌ها قهوه‌ای ملایم است و در قسمت‌هایی از آن طرح‌های شطرنجی به کار رفته است گلیم خراسان شمالی که جز اصیل‌ترین موارث این مرز و بوم اشد حاصل دستان پر هنر زنان کرمانج (کردهای خراسان شمالی) است این هنر از بافته‌های منحصر به فرد زنان کرد عشایر است و به عنوان هنری وصف ناپذیر مطرح است نمادهای اشتیاقی و ذوقی و احساس آنان نسبت به طبیعت و تاریخ قومی و فرهنگی را در خود جای داده است نمادهادر سفره کردی بیانگر کرامت قومی و احترام به طبیعت و معیشت و نظام اجتماعی و فرهنگی کردهای این منطقه است. (آیدا بدیعی، ۱۳۹۶)

شکل ۱- سفره کردی شمال خراسان با نقوش حیوانی (حاجی زاده و همکاران، ۱۳۹۸)

رنگ در دست‌بافته‌های خراسان شمالی

رنگ‌هایی که در خراسان شمالی در دست‌بافته‌ها به کار می‌روند بیش‌تر رنگ‌هایی است که مانند بیش‌تر مناطق دارای سبک بافندگی با استفاده از رنگ‌رزی سنتی تهیه می‌شود البته رنگ‌هایی که‌های مختلف کار می‌شود هم با هم متفاوت هستند و این به دلیل وجود گیاهان بومی مخصوص همان فصل است که از آنها برای رنگ‌رزی خامه یا پشم استفاده می‌شود. (کاظم پور و همکاران، ۱۳۹۱) رنگ در گلیم‌های این منطقه مانند بسیاری از گلیم‌ها در سایر نواحی ایران دارای تنوع بسیار و نیز چیدمان نامتقارن و پویا هستند در نقوش گسترش پذیر بدون ترتیب و نظم خاصی قرار داده می‌شوند در نقوش دیگر که به صورت تک نقش استفاده می‌شوند نیز شاهد جان گرفتن آن به مدد داشتن جزئیات فراوان با تضاد رنگی و تنوع بسیاری هستیم یکی از ویژگی‌های نقش‌ها محیط شدن آنها توسط خط است که با پهنای خود سطحی برای جذب رنگ و در نتیجه جذابیت بصری بیش‌تری فراهم می‌کند. (بدیعی ۱۳۹۶) رنگ‌های به کار رفته در نقوش هماهنگی بصری خاصی برخوردار است و نقوش حیوانی و گیاهی در این دست‌بافته‌ها دارای رنگ‌های لاک‌ی و خاکی و سبز هستند در زمینه هم که اکثر طرح زمین است رنگ خاکی به کار می‌رود در کل شاید رنگ‌های استفاده شده در این دست‌بافته‌ها را بتوان در چند رنگ اصلی خلاصه کرد. (کاظم پور و همکاران، ۱۳۹۱)

نقش‌مایه‌ها و نقش پردازی گلیم خراسان

نقوش و نگاره‌ها در گلیم خراسان شمالی بسیار وسیع متنوع و پرتعداد است در بافت این گلیم از نقوش نگاره‌های ساده و بی‌پیرایه و زیبا استفاده‌های فراوانی می‌شود به یاد داشته باشیم که در بافت گلیم روش و قاعده ثابت و تعیین شده‌ای برای استفاده و بهره جویی از نقوش وجود ندارد از این روی چیدمان نقوش شکل و فرم موتیف‌ها بسته به انگیزه فردی بافنده وضعیت روحی و شرایط زیستی او ممکن است تغییر کند بخش اعظمی از نقوش و نگاره‌های به کار رفته در گلیم خراسان شمالی دارای نام و عنوان هستند نقوش که در نوع خود سنبل‌هایی دیرپا و دارای ریشه می‌باشند معرف زندگی حتی حالات روحی بافنده‌ها بوده در شناسایی قدمت و اصالت آثار بافته شده جنبه کلیدی دارند مهم‌ترین مشخصه نقوش عدم استفاده از خطوط فرم‌های منحنی است و آن‌چه مهم است نقش مایه‌ها هستند و چیزی به نام طرح جز در چند مورد معدود وجود ندارد در گلیم بیش‌تر از نگاره‌های حیوانی بهره برده‌اند و در جاجیم بیش‌تر نقش اشیا کاربردی زندگی روزمره‌شان را بافته‌اند در قالی بافی علاوه بر استفاده از طرح‌های اصیل کرمانجی از سنت‌ها طرح و نقش همسایگان خود مانند ترکمن‌ها، بلوچ‌ها نیز تاثیر گرفته‌اند برخی از نقوش مانند طاووس و شتر قدمت زیادی دارند که اهمیت آن ریشه در باورهای این قوم دارد آن‌ها را وارد سنت بافندگی قوم خود کرده است و بعضی از نقوش قدیمی مانند قرقره؟ شانه، نردبان، و... نقش اشیایی هستند که او در زندگی روزمره خود از آن استفاده می‌کرده است هم‌چنین محیط طبیعی باورهای فکری مؤلفه‌های فرهنگی نوع نگاه و سلیقه بافنده گان از عواملی هستند که در خلق نقوش و نگاره‌ها موثر بوده‌اند. چین، چاکل، چیبیک، هیو، قایخ، زولی، زی، پژ، چوچک، زون، بوته قایق، بوته گلی، شالچه، مشک، جیران، ریوی، ده، ترمانیک، در گلیم بیش‌تر بر پایه و اساس شکل‌های اصلی مثلث مربع و دایره می‌باشد که مربع و مثلث بیش‌ترین کاربرد را به لحاظ خطوط شکسته در این گلیم‌ها دارند. (حاجی زاده و همکاران، ۱۳۹۸)

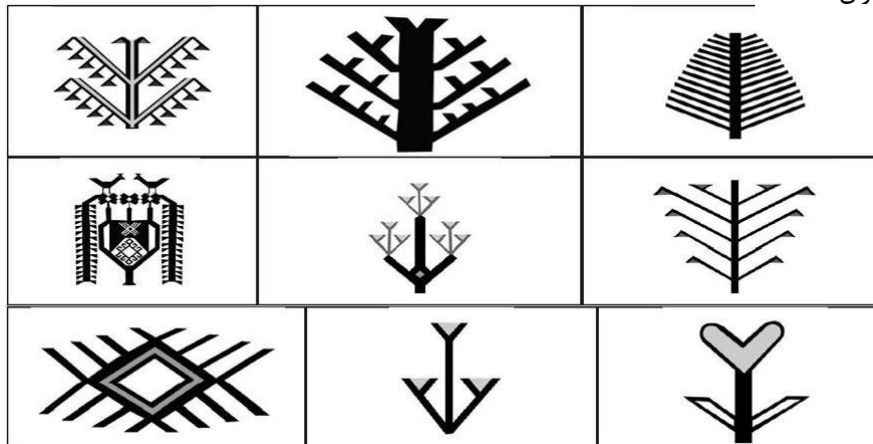
نقش‌های گلیم‌ها را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد: ۱- گیاهی ۲- حیوانی ۳- انسانی ۴- هندسی

این نقوش توسط بافنده به صورت ذهنی و بدون نقشه بافته می‌شود حتی اگر بر اساس سفارش هم بافته شود به طور کلی دستور کار می‌گیرند که چه نقش‌هایی داشته باشند گلیم‌هایی که نقوش هندسی دارند بافنده با الهام از طبیعت پیرامون خود به انعکاس آنها به صورت مختلف گلیم می‌پردازد طبیعی است که این نقوش نام خاص خود را داشته باشند (پرهام، ۱۳۶۴) بیش‌ترین نقوشی که دست‌بافته‌های عشایری خراسان شمالی خودنمایی می‌کنند نقوش هندسی هستند جالب این‌جاست که در روستاها نقش حیوانی و گیاهی بیش‌تر کاربرد دارد. (کاظم پور و همکاران، ۱۳۹۱)

نقوش گیاهی

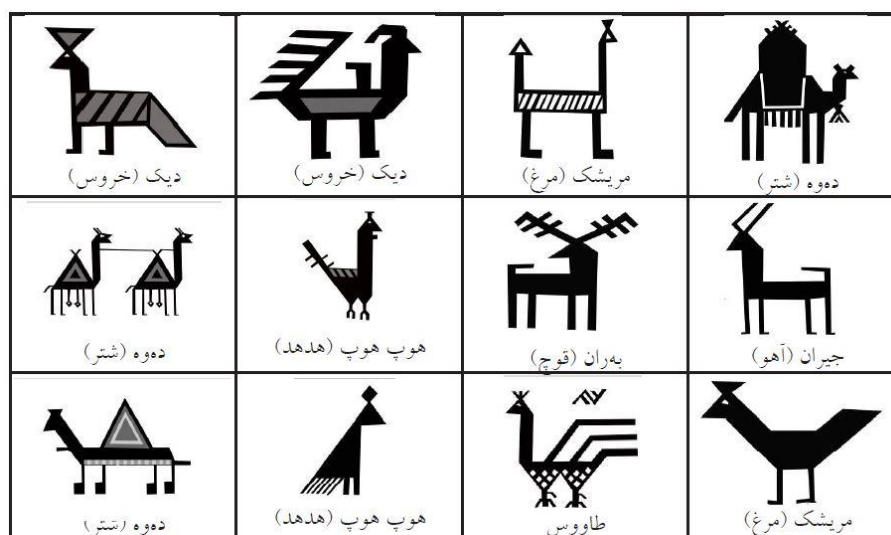
از ظاهر طبیعی نقوش نمی‌توان به گیاه خاصی پی برد زیرا تا حدودی انتزاعی‌ام و نام خاصی ندارند اشکال گیاهی به کار رفته درخت درختچه یا بوته می‌باشد استفاده از نگاره درخت در تمدن کهن ایران و بین‌النهرین از سابقه طولانی برخوردار است. (حاجی زاده و همکاران، ۱۳۹۸)

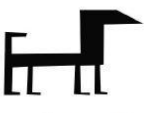

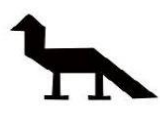

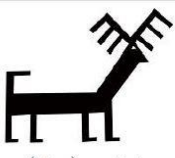

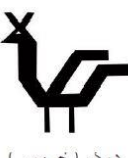

شکل ۲- نوع خاصی از بوته (مردانی و همکاران، ۱۳۹۹)

نقوش حیوانی

نقش‌های جانوری از جمله پرتکرارترین نشانه‌های موجود بر گلیم‌های کرمانجی به حساب می‌آیند. از میان نقوش حیوانی بعضی از آنها قدمت بیشتری دارند به طور مثال شتر که از دیرباز در گلیم‌هایی این منطقه وجود داشت و تقریباً در همه سفره‌های کردی مشاهده می‌شود بعضی از نقوش هم معاصر می‌باشند مثل نقش اردک آغاز به خصوص در گلیم‌ها آنها بی که ساکن شدند و در زندگی‌شان به نگهداری این حیوانات می‌پردازند. (طاهری و همکاران، ۱۳۹۸)

			
گوجی (سگ)	مرغابی	مریشک (مرغ)	بهزن نیری (بز تر)
			
بهزن نیری (بز تر)	مریشک (مرغ)	دم جنیانک	دیک (خروس)
			
بهزن نیری (بز تر)	جیران (آهو)	چو وچت (تجست)	دیک (خروس)
			
دم جنیانک	منیگ (پروانه)	بهزن نیری (بز تر)	

شکل ۳- نقوش جانوری (مردانی، ۱۳۹۹: ۵۳).

نقوش انسانی

این نقوش بیش تر به صورت نسبتا انتزاعی در دل نقوش و بیش تر در مرکز بافته ها به کار می روند و در دست بافته اغلب به صورت تکی و در اندک مواردی هم به صورت قرینه صورت به صورت به چشم می خورند تصاویری از نقش زن گلیم ها دیده می شود که بافته کرد آن را بوگ نامیده است که نمادی از عروس ها و دختران جوان است (کاظم پور و همکاران، ۱۳۹۱)

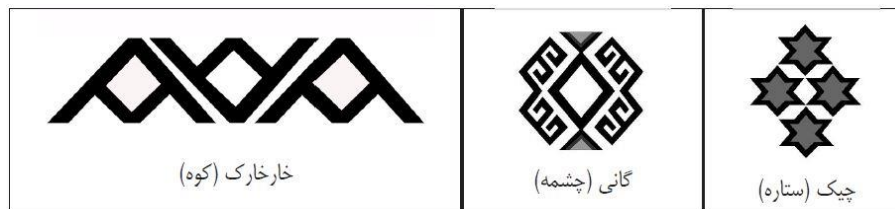

شکل ۴- نقش ترمانیک (کاظم پور، ۱۳۹۱)

نقوش هندسی

این گروه از نقش‌ها که با زیر نقش مربع و لوزی و غیره پدید می‌آیند به گونه‌ای هستند که قابلیت تکمیل هم و تشکیل نقش‌های جدید را دارند که در نوارهای نسبتاً پهن (حدوداً ۱۰ الی ۱۵ سانتی‌متر) دور تا دور پالاس و سفره تکرار می‌شوند اسامی این نقوش به این صورت است «جاگل»، «دوجاگل»، «سه جاگل»، «چارجاگل»، «جیک» و گروه دیگر از نقوش هندسی حالتی تکمیل کننده دارد ولی از تکرار یک نقش با رنگ‌های ثابت در نوار باریکی ایجاد حاشیه می‌کنند. «چو»، «ترمانیک» بعضی اشکال هندسی دیگر هستند که با ظاهری بزرگ‌تر و به صورت منفرد در بخش مرکزی سفره تکرار می‌شوند که حالتی ترنج دارند و نام این نقوش «منات»، «بژ»، «گلدان»، «بوته»، «نیوبوته» است. (حاجی زاده و همکاران، ۱۳۹۸)

شکل ۵- نقوش هندسی (مردانی، ۱۳۹۹)

گلیم‌های قشقایی

گلیم‌های قشقایی از مهم‌ترین گلیم‌های ایرانی است که قدرت و انرژی طراحی آن در هیچ جای دیگر یافت نمی‌شود. استفاده محدود از نگاره‌ای کوچک و برخی تشابهات دیگر، بعضاً بیننده را به یاد گلیم‌های ترک‌بافتی هم‌چون گلیم‌های شاهسون می‌اندازد. اما در عین حال طرح‌های هندسی منحصربه‌فرد و ظرافت پشم و قدرت درخشندگی رنگ‌های آن دست‌به‌دست هم داده و نمونه‌های بی نظیر و ممتاز و هنر بافندگی به وجود آورده است این گلیم‌ها دارای برش چاک‌دار بوده و گاه در آنها از تارهای نخی و پشم طبیعی قهوه‌ای استفاده می‌شود. (یاوری، ۱۳۸۹) گلیم‌ها به ندرت در ابعاد بیش‌تر از ۳ متر در ۴ متر بافته می‌شوند گلیم قشقایی از پشم گوسفند و پشم شتر موی بز و اسب بافته می‌شوند. (چمن باز و رحمانی و خسروانی، ۱۴۰۰) نقوش و طرح‌های گلیم قشقایی مبین ذهن خلاق و هوش سرشار تلاش خستگی ناپذیر و توان بالا لطافت و تب و ژرفای اندیشه بافندگان آن است شناخت این نقش‌مایه‌ها و طرح‌ها سبب می‌شود. این بافت مذهبی، اعتقادی، حقیقت زندگی، اسطوره‌ها و ساختار و آداب و رسوم این ایل را بهتر بشناسیم (حاجی‌زاده و عظیمی‌نژاد، ۱۳۹۸) (عشایر قشقایی تنها ایلی هستند که هم از نخ و هم از پشم برای بافتن گلیم استفاده می‌کنند. به‌طور سنتی گلیم‌ها از پشم بافته می‌شود به جز در هند که از نخ برای بافتن گلیم استفاده می‌شود. در آن از رنگ‌های تند و روشن بیش‌تر از رنگ‌های تیره و سنگین (سرمه‌ای، قهوه‌ای و یشمی) استفاده می‌شود. (دادور و همکاران، ۱۳۸۵)

رنگ در دست‌بافته‌های ایل قشقایی

رنگ در دست‌بافته‌های قشقایی دارای جاذبه فراوانی است و بر حسب ماهیتش بیش از هر چیز نگاه را به خود جلب می‌کند انواع رنگ و ترکیب‌های گوناگون آن از مهم‌ترین عناصر زیبایی و کیفیت بافته‌ها به شمار می‌رود یکی از برجسته‌ترین ویژگی‌ها ارزش‌های زیبایی شناختی دست‌بافته‌های قشقایی تفاوت نگاه و خوانش فردی در پردازش رنگی متن دست‌بافته است هر بافنده تیره و طایفه‌ای قراعتی منحصر به خویش از انتخاب و هم نشینی رنگ‌ها (رنگ بندی) و نقش پردازی در بافته‌ی خویش دارد ضمن این که در فرایند آفرینش عناصر و ارزش‌های زیبایی شناختی جنبه‌ها و مفاهیم مشترک به ویژه در ساختار بافت آیین و

ارزش‌های قومی و بومی حضوری برجسته‌ای دارد. (افروغ و همکاران، ۱۳۹۶) در گلیم‌های قشقایی از رنگ‌های گرم شاد و تند استفاده می‌شود که این رنگ‌ها بیش‌تر در مرکز گلیم‌ها بکار برده می‌شود رنگ‌هایی مانند اکر قهوه‌ای در حاشیه و نوارهای گلیم استفاده می‌شود استفاده از رنگ‌های مختلف کنار هم اصول و قواعد خاصی ندارد و تماماً نشان دهنده روحیات و احساسات و خلاقیت بافنده است رنگ‌هایی با درخشندگی بسیار که به صورت طبیعی از گیاهان مختلف به دست آمده است و گیرایی و چشم‌نوازی خاصی دارد. (چمن باز و همکاران، ۱۴۰۰)

نقوش رایج در گلیم‌های قشقایی

در گلیم‌های قشقایی از نقوش و طرح‌های ریز خیلی کم استفاده شده است فیلم‌های قشقایی شامل طرح‌های هندسی هستند و درخشندگی و زیبایی منحصر به فردی دارند و از نخ و پشم طبیعی در آنها استفاده شده است همین خصوصیات باعث می‌شود تا از دیگر گلیم قشقایی‌ها متمایز شوند نقش و نگاره‌های گلیم قشقایی حاصل دستان پرتوان و خلاق زنان ایل است زنان بافنده چنان طرح و نقوش را در کنار هم قرار می‌دهند و با رنگ‌های زیبا به آن نقوش عظمت و جلال می‌دهند که بسیار شگفت‌انگیز است زنان نقوشی مثل پرند سواره طرح‌های خشتی و غیره را با نرمی و ظرافت خاص کنار هم می‌گذارند (چمن باز و همکاران، ۱۴۰۰) در گلیم قشقایی اثری از نگاره‌ها و طرح‌های گیاهی یا افشان و بته‌ای نمی‌یابیم اصولاً پراکنده بافی درهم ریختن نقش مایه‌ها و آرایش نامتقارن در گلیم بافی قشقایی رسم نیست و طراحی گلیم قشقایی نظم و قاعده مشخصی دارد. (حاجی زاده و همکاران، ۱۳۹۸) عمده‌ترین نقش گلیم قشقایی لچک، ترنج، محرمات است نقش محرمات در گلیم بافی قشقایی به شکل عمده استوار است بر نوارهای پهن افقی و گهگاه نوارهای اریب است. گلیم‌های قشقایی‌ها دارای فضای رنگی است که با این فضاهای رنگی از گلیم رایج در قشقایی‌ها کف ساده است طرح‌های افشان و قاب‌قابی د خشتی هم داریم بیش‌تر دارای حاشیه‌ی مداخل است و نقش‌های ریز و ساره دارد رنگ بندی گلیم‌های قشقایی شاد و سرزنده و زرد طلایی بسیار دیده می‌شود. (چمن باز و همکاران، ۱۴۰۰)

گلیم کف ساده

گلیم کف ساده شامل دو دسته است. ۱- گلیم تمام کف ساده. در این نوع گلیم تمامی قسمت‌های گلیم ساده است و هیچ گونه طرح و نقش را شامل نمی‌شود. ۲- متشکل بر. بدون لچک، لچک‌دار لچک نیم لچک‌ترنج لچک اندر لچک نیمه کفاف ساده متشکل (چمن باز و همکاران، ۱۴۰۰)

شکل ۶- گلیم کف ساده (چمن باز و همکاران، ۱۴۰۰)

نقش مایه‌های خاص گلیم قشقایی

طرح و نقشه نقشمایه‌های شاخص قشقایی را به چند گروه می‌توان تقسیم کرد.

نقش مایه‌های هندسی

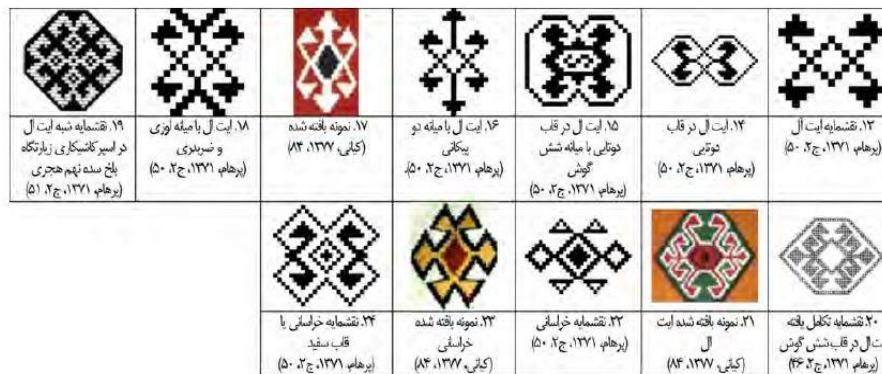
نقش مایه‌هایی که بسیار منظم زیبا کنار هم چیده و بافت شده اند از منظم و متقارن اشکال هندسی (از سه گوش تا هشت گوش) (سوری، ۱۳۹۷)

شکل ۷- تصاویر نقش مایه‌های هندسی (سوری، ۱۳۹۷)

نقش مایه‌های دوگانه

گروهی دیگر پدید آمده از تکرار متقارن یک نگاره خاص است به شیوه آرایش چپ و راست و از جهت رنگ آمیزی «مثبت» و «منفی» (چمن باز و همکاران، ۱۴۰۰)

شکل ۸- تصاویر نقش مایه‌های دوگانه (سوری، ۱۳۹۷)

نقش مایه‌های تلفیقی

نقش مایه‌های گلیم بافی فارس مرکب است که نقش مایه‌های ویژه‌ای که هویت مستقل دارند هرچند که صورت نهایی آنها از تلفیق چند نگاره متفاوت پیدا آمده است. (حاجی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۸)

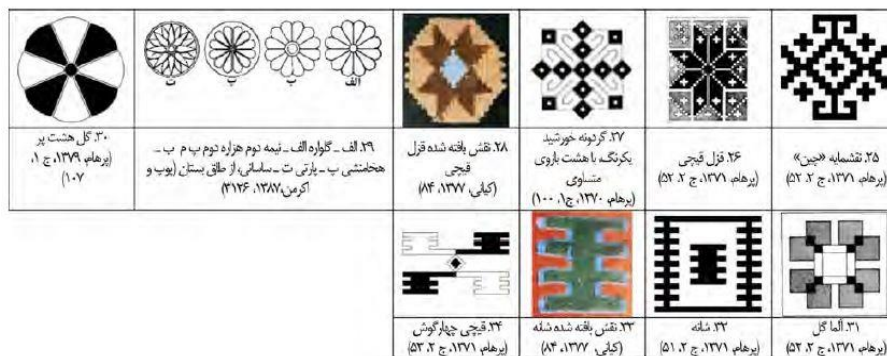
13th International Conference on Tourism, Culture and Art

PUBLISH IN JOURNALS

۱۳ بهمن ماه ۱۴۰۲

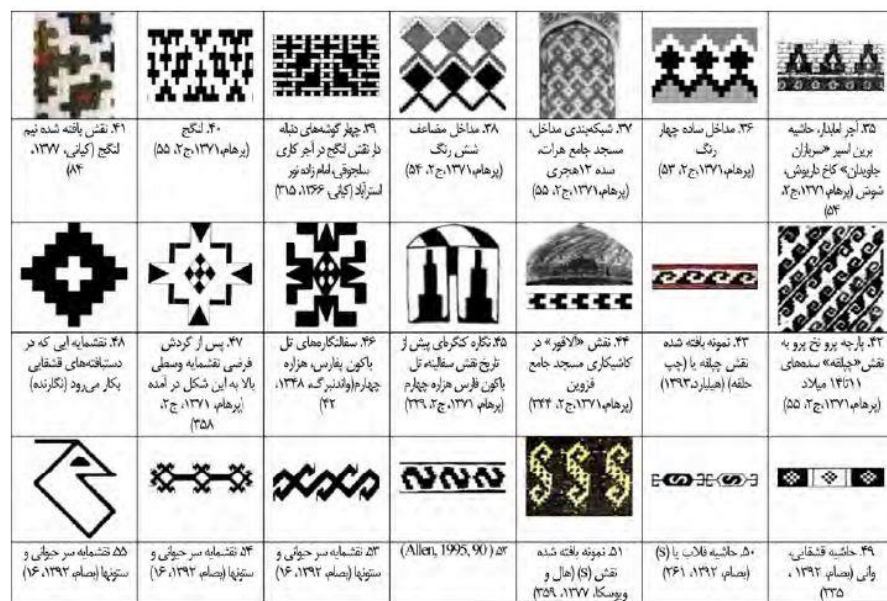
PUBLISH IN JOURNALS

۱۸ اسفند ماه ۱۴۰۲

شکل ۹- تصاویر نقش مایه های تلفیقی (سوری، ۱۳۹۷)

نقش مایه های حاشیه ای

شکل ۱۰- تصاویر نقش مایه های حاشیه ای (سوری، ۱۳۹۷)

عناصر حیوانی

شامل عناصر حیوانی و جانوری موجود در گلیم در این منطقه است (سوری، ۱۳۹۷: ۷)

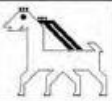
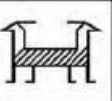
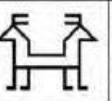

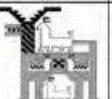
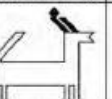

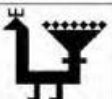

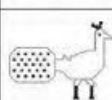

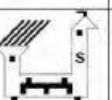
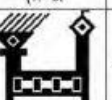

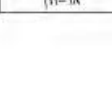

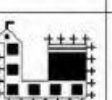

13th International Conference on Tourism, Culture and Art

PUBLISH IN JOURNALS

۱۲ بهمن ماه ۱۴۰۲

PUBLISH IN JOURNALS

۱۸ اسفند ماه ۱۴۰۲

						
۶۲. بز کوهی ایتالو (پرهام، ۱۳۷۱، ج ۲، ۱۹۱)	۶۱. بزپای (عرب چن) (پرهام، ۱۳۷۱، ج ۲، ۳۲۷)	۶۰. بزپای (عرب چن) (پرهام، ۱۳۷۱، ج ۲، ۳۲۷)	۵۹. بز کوهی دوسو (افشار ملوس، ۱۳۹۱، ۶۲)	۵۸. بز کوهی دوسو (افشار ملوس، ۱۳۹۱، ۶۳)	۵۷. بز کوهی فشتای ماتد (Optic, 1992, 187)	۵۶. گوزن شاخ پهن ماتد (پرهام، ۱۳۷۱، ج ۲، ۱۰۵)
						
۶۸. ماوس چترسته (پرهام، ۱۳۷۱، ج ۲، ۱۰۴)	۶۸. گونملی از ماوسهای چندگانه ماوس با چتر چهار گوش عرب چن (پرهام، ۱۳۷۱، ج ۲، ۳۲۸)	۶۷. ماوس به شونه پیچ باف (احل و ویوسکا) (۱۳۷۷، ۱۹۵)	۶۶. شمعی از کاسه نقاشی بر لعاب با نقش ماوس، نیشاپور، سده ۹۵۳ هجری، موزه ملی ایران (زائیل، ۱۳۸۰، تصویر ۱۷۱)	۶۵. بز کوهی در دستافشته منطقه فارس (درد) شوی، ۱۳۳۲، ۶۸)	۶۴. ماده بز کوهی / بز لغوی ایتالو (پرهام، ۱۳۷۱، ج ۲، ۱۹۲)	۶۳. بز و ماوس (پرهام، ۱۳۷۱، ج ۲، ۱۰۰)
						
۷۶. ماوس تاج گل (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۷۵. ماوس چتر سه گوش (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸- ۱۴)	۷۴. ماوس چتر سه گوش (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸- ۱۴)	۷۳. ماوس چتر سه گوش (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸- ۱۴)	۷۲. ماوس چتر لوزی (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۷۱. ماوس چتر سرمخ (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸- ۱۴)	۷۰. ماوس نو سر (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)
						
۷۳. ماوس عظیم (جته، ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۷۲. ماوس چتر سه گوش (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۷۱. ماوس چتر سه گوش سرمخات لوزی (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۷۰. ماوس دهنملی (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۶۹. ماوس چتر مربع (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۷۸. ماوس چتر مربع (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۷۷. ماوس تاج گل (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)
						
۶۸. ماوس دو سر نشی یا (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۸۵. ماوس چتر چتر گوش (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)	۸۴. ماوس چتر شامی (ققی، ۱۳۹۰، ۱۸-۱۴)				

شکل ۱۱- تصاویر نقوش حیوانی (سوری، ۱۳۹۷)

تطبیق نقش و رنگ در گلیم‌های خراسان شمالی و گلیم‌های قشقایی فارس

با مطالعه تطبیقی این گلیم‌ها می‌توان به این نکته‌ها دست یافت که در هر دو شیوه تکنیک بافت به این صورت است که تار یا چله نسبت گلیم فشرده‌تر هستند و یک پود رنگی برای ایجاد نقش استفاده می‌شود که به صورت زنجیره‌وار به دور یک جفت تار می‌چرخد و قطع نمی‌شود مگر این که نقش عوض شود یک یا دو پود از جنس تار نیز برای استحکام استفاده می‌شود درست مثل قالی این بافته‌ها یک رو هستند و نسبت در هر دو گلیم هیچ محدودیتی برای نقش و بافت ندارد از جمله نقوش‌های رایج در هر دو گلیم شامل: نقوش هندسی و نقوش جانوری (انسانی و حیوانی) می‌باشد.

(گلیم‌های خراسان شمالی) در گلیم‌های خراسان شمالی کاربرد نقوش گیاهی نسبت به نقوش انسانی و حیوانی محدودتر است نقوش گیاهی در وسط متن و فضای اصلی آثار کم‌تر به کار رفته است و بیش‌ترین کاربرد را در امر حواشی نوارهای تزئینی دارد نقوش در این گلیم‌ها به صورت تکرار و قرینه ساز است در نقوش گیاهی تنوع دیده نمی‌شود اجرای نقوش گیاهی دارای نظم خاصی است که از شکل ساده نیز بر خوردار است در دست‌بافته‌های خراسان شمالی بر خلاف نقوش اسلیمی رای انحنای می‌باشد بیش‌تر دارای نقش‌های هندسی و زاویه‌دار است به طور کلی در دست‌بافته‌های سنتی این منطقه تقسیمات هندسی به چشم می‌خورد اما هزاران سطح و فرم متنوع که هر کدام نماد انتزاعی عنصر یا ماجرای پیرامونی است تلفیق چهار ضلعی‌ها و مثلث‌ها ایجاد شده و بهترین راه تمیز بافته‌های اصیل این منطقه از سایر بافته‌ها کنار گذاشتن آنهاست که در ساختارشان نقوش منحنی و مشتقات دایره موجود است در ساختار نقوش اصیل هیچ گونه الگویی نبوده که به عنوان نقشه استفاده شود و همین دلیل بافنده نقوش رل ذهنی به وجود می‌آورد.

(گلیم‌های قشقایی فارس) گلیم‌های قشقایی به خاطر زیبایی منحصر به فرد و زیبایی خود شناخته شده‌اند دستبافت قشقایی است که از قرن‌ها پیش در منطقه جنوب غربی ایران زندگی می‌کنند قشقایی‌ها به میراث فرهنگی غنی‌شان شهرت دارند و گلیم‌هایشان این میراث را در طرح‌ها و نقوش‌شان منعکس می‌کند یکی از بارزترین ویژگی‌های گلیم‌های قشقایی استفاده از رنگ‌های تند و زنده است این گلیم‌ها اغلب دارای رنگ‌های قرمز آبی و سبز تیره و همچنین زرد و نارنجی روشن هستند رنگ‌ها اغلب در الگوها و طرح‌های پیچیده‌ای قرار می‌گیرند که می‌توانند شامل اشکال هندسی نقوش‌های گل و پیکره‌های حیوانات باشد یکی دیگر از جنبه‌های مهم زیبایی شناسی گلیم‌های قشقایی استفاده از مواد طبیعی است این گلیم‌ها معمولاً از پشم تهیه می‌شوند که از گوسفندانی که قشقایی‌ها پرورش می‌دهند تهیه می‌شود سپس پشم را با استفاده از رنگ‌های طبیعی که از گیاهان حشرات و سایر مواد آلی تهیه می‌شوند رنگ می‌کنند این به گلیم‌ها ظاهری منحصر به فرد و ارگانیک می‌دهد که مورد توجه علاقمندان قرار می‌گیرد در نهایت گلیم‌های قشقایی به دوام و کیفیت معروف هستند این گلیم‌ها با استفاده از تکنیک‌های سنتی که از نسل به نسل دیگر در بین قشقایی‌های بافنده‌گان منتقل شده است دستبافت می‌شوند این بدان معنی است که هر گلیم یک اثر هنری منحصر به فرد است که با دقت و توجه به جزئیات ساخته شده است در مجموع زیبایی شناسی گلیم‌های قشقایی بازتابی از میراث فرهنگی غنی مردم قشقایی است.

نتیجه گیری

نتیجه بررسی مهم‌ترین ویژگی‌های نقش اندازی در گلیم‌های خراسان شمالی و قشقایی که نشان از گستره طرح و نقش این دست‌بافته‌ها در بین خراسانی‌ها و و ایل قشقایی دارد پیوند این دست‌بافته‌ها با زندگی کوچ نشینی و روستایی آینه تمام رخ جهت انعکاس زندگی و طبیعت پیرامون اطراف آنها بر پهنه این دست‌بافته‌ها گردیده که به شکل نقوش جانوری گیاهی و هندسی جلوه‌گر شده است طرح و نقش این دستبافت‌ها آمیزه‌ای از طرح‌های اصیل گلیم بافی این مناطق را در خود نشان می‌دهد. زیبای شناسی یکی از مهم‌ترین ابعاد در بررسی گلیم‌های ایرانی دست‌بافته‌های عشایری به ویژه عشایر خراسانی و ایل

قشقایی است که در دو بعد برجسته یعنی رنگ و طرح و نقش اتفاق می افتد منظور از زیبایی شناسی رنگ در دست بافته های خراسان شمالی و قشقایی رنگ بندی و رنگ آمیزی یا چیدمان رنگی (هم نشینی رنگ ها در متن دست بافته ها که منجر به آفرینش نقش ها می شود) است. ویژگی های مهم طرح و نقش گلیم های خراسان شمالی و ایل قشقایی از جنبه های زیبایی شناسی در دست بافته های خراسان شمالی شمالی سرشار از نقوش نمادینی است که بیان کننده آرزوها و داستان های بیست که با داستان هنرمند این خطه بر دل گلیم ها نقش بسته است نقوش حیوانی گیاهی انسانی و بخش اعظم نقوش را نقوش هندسی گرفته اند نقوش هندسی بیش تر در حاشیه اطراف گلیم استفاده شده اند به واسطه هندسی بودنشان مفاهیم درون آنها دارای جذابیت بیش تری بوده که از ظاهر نقوش نمی توان مفاهیمی را برای آنها بیان کرد مهم ترین ویژگی گلیم خراسان شمالی چشم نواز بودن، هماهنگی، تناسب رنگ و فرم، ترکیب بندی قرینه، بیان تجریدی نقوش تکرار شونده و سادگی و بی پیرایگی در عین معنا گرایی آن است رنگ دارای جاذبه های فراوانی است که بر حسب ماهیتش بیش از هر چیز نگاه را به خود جلب می کند اما جذاب ترین رنگ ها از عناصر طبیعی به دست می آید در این گلیم ها هم از رنگ های شیمایی و رنگ های طبیعی استفاده می شود که این رنگ با که کنار هم قرار دادن نقوش و چیدمان متقارن و پویا و خاص هستند که رایج ترین گلیم در این منطقه که جزو اصیل ترین میراث این مرز و بوم می باشد که حاصل داستان بافندگان کرمانج است. نقوش و طرح های گلیم قشقایی نشان دهنده ذهن خلاق زنان خوش ذوق بافنده قشقایی می باشد این طرح ها شامل نقوش گیاهی و جانوری و هندسی بوده است گلیم های قشقایی به خاطر توجه جهان گردان غربی و هجوم آنها این گونه دست بافته ها هم جنبه یادگاری دارند و هم جنبه تزئین تبدیل به یک تجارت بین المللی پرسود شده اند نقوش و طرح های گلیم قشقایی دارای رمز و راز خاصی است که همه جهان گردان به آن توجه و علاقه خاصی دارند بافندگان گلیم قشقایی از هم قرار دادن اشکال هندسی خط موازی سطح و انواع رنگ های شاد و تیره ای که به صورت طبیعی به دست می آیند با ریتم خاص و منحصر به فرد را خلق می کنند آنها از فرم های منحنی و دایره پرهیز می کنند نقوش گلیم های قشقایی از گذشته تا به امروز در عشایر کوچ رو معنا و مفهوم گسترده ای داشته است بعضی از نقوش با رسیدن به یک مرحله مجدداً دچار تغییر شدند و از ابتدا معنا و مفهوم گرفتند جمع آوری یکجای نقوش و رنگ های گلیم های خراسان شمالی و گلیم قشقایی کاری زیبا و ارزشمند در جهت حفظ فرهنگ و هنر خراسان شمالی و ایل قشقایی کمک به علاقه مندان و هنرمندان ایل فرهنگ و تمدن می باشد و در این مقاله سعی شده با بیان مفاهیم ویژگی های آنها زنده و یادآوری شود به طوری که این هوش می توانند در کاربردهای مدرن موفق باشند.

منابع

- ۱- دادور، ابولقاسم؛ مومنی داور، ابولقاسم؛ مومنیان، حمیدرضا (۱۳۸۵) عوامل مؤثر بر شکل گیری و پیدایش نقوش قشقایی. مجله گلیم شماره ۲.
- ۲- قلی زاده اصل، فهیمه؛ سعیدآبادی، سلیمان (۱۳۹۴) بررسی تطبیقی گلیم‌های شیرینی پیچ کرمان با گلیم‌های ورنی آذربایجان شرقی.
- ۳- خراعی مسک، سمیه؛ خراعی مسک، مرضیه (۱۳۹۶) مطالعه ساختاری و محتوایی نقوش هندسی در گلیم‌های خراسان شمالی. اولین کنفرانس ملی نماد شناسی در هنر ایران با محوریت بومی.
- ۴- کاظم پور، داریوش؛ سلیمانی، محسن (۱۳۹۱) مطالعه نقوش دست بافته‌های خراسان شمالی و استفاده از آنها در طراحی نشانه، گلجام، شماره ۲۱.
- ۵- حاجی زاده، محمد امین؛ عظیمی نژاد، مریم (۱۳۹۸) پژوهشی بر نقوش گلیم سفره کردی خراسان شمالی.
- ۶- چمن باز، حانیه؛ رحمانی، اشکان؛ خسروانی، الهام (۱۴۰۰) مطالعه تحلیلی فرم و رنگ و نماد شناسی نقوش گلیم‌های قشقایی به منظور استفاده در پکیج تبلیغاتی و گرافیک محیطی کافه.
- ۷- ژوله، تورج (۱۳۸۱) پژوهشی در فرش ایران چاپ اول.
- ۸- کمندلو، حسن (۱۳۹۴) نگاهی بر سفره‌های کردی شمال خراسان، همایش ملی فرش دست‌بافت خراسان شمالی.
- ۹- شاد قزوینی، پریسا؛ گنج پنهان در نقش گلیم گیلان گنجینه استاد، شماره ۷۷.
- ۱۰- تناولی، پرویز (۱۳۸۰) دست‌بافته‌های روستایی و عشایری ورامین.
- ۱۱- بدیعی، آیدا (۱۳۹۶) بررسی قابلیت‌های ساختاری و گرافیکی نقوش گلیم خراسان شمالی، اولین کنفرانس ملی نماد شناسی در هنر ایران.
- ۱۲- مردانی، آگین؛ طاهری، صدرالدین (۱۳۹۹) گونه‌شناسی نقش‌مایه‌های طبیعی گلیم کرمانجی، گلجام، شماره ۳۷.
- ۱۳- پرهام، سیروس (۱۳۶۴) دست‌بافته‌های عشایر و روستای فارس، جلد دوم.
- ۱۴- یاور، حسین (۱۳۹۸) شناخت گلیم و گلیم‌ماندهای ایران، انتشارات آذر.
- ۱۵- حاجی زاده، محمد امین؛ عظیمی نژاد، مریم (۱۳۹۸) پژوهشی بر نقوش گلیم قشقایی در منطقه فارس.
- ۱۶- افروغ، محمد، جوانی؛ قشقایی فر، اصغر، فتحعلی، چیت‌سازیان، امیرحسین (۱۳۹۶) زیبایی شناسی و فن شناسی در دست‌بافته‌های قشقایی.
- ۱۷- سوری، آزاده (۱۳۹۷) پژوهشی در نقش پردازی گلیم قشقایی فارس، نشریه هنرهای زیبا. هنرهای تجسمی دوره ۲۳، شماره ۲.